

איך נגלה הפרך האחרון של תולדות הספרות היהודית? שינברג?

מאת אליהו שולמן

לפני כמה חדשים פרסמה סוכנות החדשות הסובייטית "נבור" מאמר מאת סופרה הלנינגראד, אברהם ביילוב, על ארכיונו של היסטוריון הספרות היהודית המפורסם, ישראל צינברג ז"ל, הנמצא במחלקת עמילאסיה שבאקדמיה למדעים בלנינגראד. במאמר ההוא הובאה, בפעם הראשונה בידי סופר סובייטי, הידיעה שישראל צינברג "היה אחז מחללי הטבח שנעשה בשם פולחן-סטאלין בשנת 1939". בשעה שנרצח צינברג היה בן שישים ושש. רוצחיה הקרמלין קיפדו את חוט חייו של אישה-יצירה בעודו יושב על האבניים ובסוחו להוסיף ולהעשיר את תרבותנו עושר רב.

במאמר הנזכר ציין אברהם ביילוב, שהפרופיסור הלל אלכסנדר רוב עורך קטלוג לארכיון צינברג ושקטלוג זה יפורסם בקרוב בבולטין של מסון עמילאסיה שעליה האקדמיה בלנינגראד. יש להניח, שההתעניינות בארכיון-צינברג, שגילתה האקדמיה הסובייטית בזמן האחרון, היא תוצאה ישירה מן ההשתדלויות שנעשו בעניין זה על-ידי כמה אנשים מאמריקה. שהרי היה הארכיון מונח במכון האסיאתי כאבן שאין לה הופכין במשך חצי-יובל שנים והאקדמיה הסובייטית לא נקמה אצפצף למאולתו — עד שנשמע קול המעורר מבחון...

כארבעים שנה התגורר ישראל צינברג בפטרבורג — פטרבורג — לנינגראד. מישטר הולך ומישטר בא — וצינברג כולו מסוגס בתחום עבודתו ויצירתו. בימים היה עובד כמהנדס חימאי בבית-החרושת של פוטיילוב, ולילדותו היו קודש לעבודתו. הספר רותית-מחקרית.

הרבה פעל האיש בימי חייו. היה עורך המדור לספרות עברית ואידית באנציקלופדיה הרוסית-יהודית היוועה שיצאה לאור בפטרבורג. כתב כמה וכמה מסות חשובות ברוסית ובאידית, ובכלל אלה כמה יסודות על השבועון האידית "קול מבשר", שיצא לאור לפני מאה שנים, ומונוגרפיות חשובות על המבקר העברי הראדיקלי אברהם אורי קובנר ועל שתי המגמות של מחשבת ישראל — המיסטריות והשכלתניות. אף חיבר ספר על תולדות העיתונות היהודית ברוסיה וכתב שורה של מאמרי-ביקורת על ספרים, כגון: "תולדות הספרות" למאסס וויינרייך, "תולדות הספרות" למאסס אריק ו"תולדות התאטרון" ליצחק שיפר, ועוד ועוד.

ואילו יצירתו העיקרית היא ספרו "תולדות הספרות היהודית", שתחילתו ברוסית וסופו באידית. חושו הכריא של צינברג הגיד לו: יצירה יסודית מסוג זה חובה שתכתב בלשון העם. תולדות הספרות היהודית מימי הביניים ואילך משופעות בעבודות-מחקר מרובות, אבל פעלו של צינברג בתחום זה בולט יותר מכולן. נתמזגו בו בצינברג הסטולות המעולות של היסטוריון, מבקר וסופר יפה-גיב ובעל חוש של פרופורציה.

הספר "תולדות הספרות היהודית" מקיף תקופה של אלף שנים והוא מתאר את היצירה הספרותית של אחינו בספרד, צרפת, איטליה, גרמניה, רוסיה ופולין. ביד אמן רב-ישרון צייר צינברג על גבי יריעה רחבה את המותה של ספרותנו למן תקופת ימי הביניים ועד תקופת ההשכלה. הוא השתמש לצורך זה במחקרים ובמונוגרפיות שנתחברו על-ידי קודמיו, אף שאב ידיעות מכלי שני, אבל את עיקר מחקריו תשתית על המקורות הראשונים. הוא קרא את כל יצירות הסופרים במקורן, חקר ודרש את כל כתבי-יד החשובים הנמצאים בלנינגראד, והעלה מתוכם את המצית היצירה היהודית.

כיהיסטוריון ומבקר ספרותי ראה צינברג את הספרות היהודית לא כתופעה מבודדת אלא כתולדות הסביבה היהודית והכללית כאחד. הספרות היהודית באירופה היא, אמנם, המשך ישיר של ספרותנו הקדומה, שנוצרה בארץ-ישראל ובבבל, אבל בו בזמן נראים בה אותות השפעתה של תרבות-אירופה. הפילוסופיה והשירה הערבית בספרד, הריניסאנס באיטליה, ההומאניזם באירופה — כל אלה נתנו את אותותיהם ביצירה היהודית.

את הספרות האידית ראה צינברג כאיבר מגופה של הספרות

היהודית הכללית. וכן עמד על טיבה הסיפורי של ספרות זו; חברי מוסר הפילוסופיה באידית — מרכיבים במשלים ובמעשיות.

הספר "תולדות הספרות היהודית" נמצא ברוב הספריות היהודיות ובתי האינטליגנציה היהודית. תלמידים, מורים, פרופיסורים, היסטוריונים וחוקרי הספרות משתמשים בו לצורך עבודותיהם. רבים המחברים שמתמכים בספריהם, בעברית ובאנגלית, על מימ" צארו והוכחותיו של צינברג.

הספר "תולדות הספרות" יצא לאור לראשונה בשנת 1929 — 1937 בוויילנה. מהדורה שנייה יצאה בניו-יורק. מהדורה שלישית עומדת לצאת בקרוב בארגנטינה. בישראל יצא הספר בתרגום עברי ובהוספות חשובות מאת א. י. האברמן.

היה בהעתו של צינברג לכתוב את תולדות ספרותנו עד תקופת מלחמת-העולם הראשונה. אבל השלטונות הסובייטיים שמו קץ לחייו. הפרק האחרון של ספרו מסתיים בשלמה אינגר. לפני מאסרו נדפסה ידיעה בעיתונות, שכבר השלים את הפרק על ספרות-ההשכלה. אבל כתב-היד לא הגיע לידו המויל של בוויילנה.

חובבי הספרות היהודית ומעריציו של צינברג לא חדלו לקוות, שסוף-סוף יימצא הפרק הזה. והנה אירע גם; נמצא חלק ממנו, ספר א' בלבד, ששמו "תקופת הפריחה של ההשכלה", והוא מקיף את יצירותיהם של אברהם אורי קובנר, וואל לינצק, אייוק מאיר דיק, משה לייב ליליינבלום, מנדלי מוכר ספרים וסופרים אחרים מאותה תקופה.

כיצד נמצא כתב-היד? יום אחד קראתי ב"גזאיש קוורטרלי ריוויו" דיווח-שבון של הפרופ. אברהם יצחק כ"ץ על ביקורו ברוסיה ועל המיקרופילמים שהתקין מכתבי-היד הנמצאים בלנינגראד. "במוסדות אלה — אומר הפרופ' כ"ץ — אפשר למצוא כעת את האוספים של פרידלנדר, פירקוביץ, אנטונין, בארון דויד גינבורג וכן את דארכינזים של ישראל צינברג, חויד מגיד ואחדים".

כשקראתי את הברורים האלה צץ הרעיון במוחי, שאפשר נמצא בארכיון כתב-יד הפרך האחרון של "תולדות הספרות היהודית" מאת ישראל צינברג. בו כיום הריצות מכתב אל הד"ר מיטאל אסטור, שהוא פרופיסור לאידית באוניברסיטת בראנדייס, והצעתי לפניו, שישתדל לפני אוניברסיטת בראנדייס, שתפנה אל השלטונות בלנינגראד בבקשה להמציא לה מיקרופילם מארכיון צינברג. אסטור ואוניברסיטת בראנדייס עשו כובדיו וכעבור זמן-מה נתקבל המיקרור-פילם המבוקש, הכולל העתק מן הספר "תקופת הפריחה של ההשכלה".

לצערי הרב לא נהג בי הפרופ' אסטור מנהג-חבר; לא הודיעני על קבלת ההעתק, והסתיר ממני את הדבר הסתר מוחלט. כשגודע לי, שנתקבל המיקרופילם, פניתי אליו בבקשה להשאיל לי את ההעתק לימים אחרים, כדי לעיין בו — אבל סירב לי. הפרופיסור אסטור קנה את כתב-היד במשיכה והוא מכין אותו לדפוס.

על אף היותו מורה לאידית באוניברסיטת בראנדייס לא גילה ד"ר אסטור עד עכשיו כל זיקה לחקר הספרות היהודית. כל מעייניו בתולדות הכנענים, שישבו בעיר "אוגרית" שבסוריה לפני שלושת אלפים ושלוש מאות שנה ובנושאים עתיקים אחרים, שהם רחוקים מנושא ספרו של ישראל צינברג כרחוק מזרח ממערב וכרחוק השמים מן הארץ. והנה, אך קיבל, מכוח הצעתו, את העתק כתב-ידו של צינברג, הנפך בן-לילה לחוקר מומחה של הספרות היהודית באלף השנים האחרונות ואת כתב-היד הוא רואה כרכושו הפרטי שלו, שאין לאחריכו כל זכות עליו.

לא כך היו נוהגים חכמי ישראל. מכל מקום שמח אני, שהיה לי חלק בגילוי כתב-היד ושספר זה, שערכו רב לתרבותנו, סוף-סוף יראה אור.

(*) עיין: מרחבי אליאב: "החינוך היהודי בגרמניה"; עזריאל שוחט: "עם חלופי תקופות"; איזידור טברסקי על הראב"ד; אברהם דוקר על הפראנקיסטים, גליון-היובל של "גזאיש שושיאל סטאדיס", אוקטובר, 1963.